

ИНТЕРПРЕТАТИВНАТА ТЕОРИЯ НА ПРЕВОДА

Христина Доврамаджиева

1. Въведение

Въпросите, свързани с теорията и практиката на превода, днес са особено актуални предвид осъществяването на активен диалог между европейските страни. Преводът е специфична социална дейност, която свързва народи и култури, и поради това е от съществена важност при изграждането на ползотворно международно сътрудничество.

Европейската комисия определя многоезичието като “преимущество за Европа”. Именно затова преводът е един от секторите, върху които акцентира политиката на ЕС, наред с образованието и обучението, научноизследователската дейност и информационните технологии [2].

Една от съвременните теории, които заемат важно място в преводознанието, е интерпретативната теория на превода (ИТП). Тя води началото си от 1960 г., когато във Франция Даника Селескович поставя нейните основи с изследванията си върху процеса на превода, които тя развива в продължение на четиридесет години и така се превръща в “символ на интерпретативното течение” в науката за превода [7, 9]. През този период Д. Селескович, съвместно с М. Ледерер, разработва т.нар. “теория за смисъла”, която впоследствие се превръща в “интерпретативна теория на превода” [15]. Тя се оказва от голямо значение и полза за преводаческата дейност и намира последователи във всички области на превода.

2. Същност на интерпретативната теория на превода

Интерпретативната Теория на Превода възниква като глобална теория, която обхваща едновременно и устния, и писмения превод. Макар между двата вида превод да съществува голяма разлика, “тези две сродни професии – казва Селескович – преследват една и съща цел, основават се на еднакъв принцип на действие, вдъхновяват се или могат да се вдъхновят от същата теория” [9].

Интерпретативната теория има за предмет не толкова резултата от преводния процес, изразен в междуезикови отношения, колкото изследване на *механизмите на процеса на превода*. Тя е насочена не дотам към съпоставяне на езици, а отдава прио-

The Interpretive Theory of Translation takes an important place in the contemporary science of translation. It explores the mechanisms of translation process and determines an intermediate phase – deverbalization, between the two principal stages – comprehension and reverbaling of the text. This theory points out the sense, the author’s message in the original text and his carrying away into the translated text. The Interpretive Theory is used in the translation practice, the education of translators and scientific researches.

ритетно значение на *смисъла*, на авторското послание в текста [7].

Независимо дали става дума за устен или писмен превод, художествен или специализиран, преводният процес винаги е съставен от две основни фази – разбиране и изразяване на разбраното от текста. Селескович и Ледерер установяват, че след разбирането на езиково равнище, има момент, при който се преминава отвъд лингвистичното ниво, за да се възприеме смисълът на текста, който след това се формулира отново на другия език. Те посочват, че тази операция е не само много важна, но също така и естествена за всеки преводач. Следователно процесът на превода изисква не само доброто владение на двата езика и познаването на съответната материя, която се превежда, но и подходящ метод, който да позволи на преводача да изгради подход, нагласа към оригиналния текст, даващи възможност да се достигне най-добрият вариант при превода чрез намирането на функционални еквиваленти, без да се остава единствено на нивото на езиковите съответствия [5].

Според Д. Селескович лингвистиката невинаги е в състояние да отговори на всички въпроси, възникващи в процеса на превода, като например в случаите на “лексикална празнота”, наричани “лакуни” – когато в приемния език и култура не съществува съответствие на даден термин, когато няма номинация за дадено явление. За интерпретативната теория преводаческо решение винаги може да се намери и “отсъствието на нещо не води непременно до невъзможност то да бъде назовано” [15]. Затова ИТП изследва механизмите, които

позволяват преминаването на смисъла на даден текст в друг, преводен текст.

Девербализация

Преводът не е единствено езикова операция. Макар всеки език действително да представлява код, за да се постигне адекватен превод, не е достатъчно да се съпоставят две кодови системи [5].

Сравняването на езици позволява да се установят езиковите съответствия, представени в речници и сравнителни граматика. Но транскодирането е само съставна част на превода, то не е самият превод [13]. В текстовете могат да бъдат транскодирани единствено елементи, термини или изрази, чието значение остава същото на нивото на езика или актуализирано в текст. Такива са най-често специализирани термини, числителни имена, собствени имена. Това, което отличава добрия превод от транскодирането, е, че той отразява идеята на автора, неговото послание в оригиналния текст и едновременно с това съблюдава логиката на функциониране на приемния език.

Селескович изхожда от позицията за съществуването на невербална мисъл, която предхожда нейното езиково изражение. Тя изследва природата на смисъла, като подчертава неговата важност, защото “да се превежда означава да се разбира и изразява разбраният смисъл” [15]. Езикът се явява работен инструмент, а не цел на превода, тъй като преминаването от един език на друг не е само промяна на езиковия код. Между разбирането на посланието в даден текст на даден език и неговото изразяване на друг език думите изчезват, като оставят място единствено на смисъла. Този смисъл впоследствие преводачът вписва в една нова култура със средствата на друга езикова система.

Така при извличането на смисъла от оригиналния текст се обособява междинна фаза в процеса на превода – *девербализация*. Тя се разполага между двата основни етапа на преводния процес – разбиране и ревербализация (реконструкция) на текста. При първия се осъществява текстов анализ, който е в основата на тълкуването на съдържанието, а при втория се извършва пренос/трансфер на разбраното от преводача [1]. Фазата на девербализация започва с приключването на етапа на разбиране и дава начало на етапа на ревербализация. Така тези три фази са неразривно свързани в процеса на превеждане на един текст [6].

От гледна точка на превода, Селескович определя смисъла като “идеята, посланието” на автора, от една страна, и “разбраното” от преводача, от друга [13]. По отношение на преводача смисълът се формира спонтанно, това е мигновеното концептуализиране в процеса на четене/слушане на текста. Той остава в паметта, докато думите, които са го изразили, избледняват.

Смисълът е от фундаментално значение за превода, тъй като именно той трябва да премине

от една езикова “обвивка” в друга. Той представлява “идея, концептуално много по-обширна от онази част, която е изразена експлицитно” [Id.]. Интерпретативната теория на превода разкрива съществената роля, която играе когнитивната имплицитна страна на всяко изказване. Затова в основата на теорията лежи схващането, че “процесът на превода, т.е. начинът, по който преводачът предава от един език на друг посланието на автора, е в много по-голяма степен познавателен и ментален, отколкото лингвистичен” [10]. Ето защо именно преводачът е поставен в центъра на ИТП, тъй като, както посочва Селескович, “да се изучава процесът на превода означава да се изследват различните етапи от работата на преводача, т.е. да се проучат фазите на разбиране и реконструкция на даден текст от даден преводач, а не да се съпоставят езици, за да се сравняват” [Id.].

Първоначално проучванията на Селескович и Ледерер са насочени към консекутивния превод, тъй като той “може по-ясно да разкрие някои езикови процеси” [Id.], да изясни психическата операция, която е в основата на превода. Този вид превод дава възможност за по-подробно изследване на преводния процес, защото устната реч е краткотрайна и съставящите я звуци изчезват бързо, като остава само изразеният смисъл. Така се установява, че смисълът на текста, при предаването му на друг език, е изграден от две съставни части: семи (семантични компоненти), актуализирани в текста, и допълнителни (извънлингвистични) когнитивни елементи, индивидуални за всеки преводач [11]. Етапът на девербализация в превода, отвъд думите и фразите, е именно моментът на осъзнаване на авторското послание в текста.

Впоследствие много преводачи на специализирани текстове откриват в ИТП процеса, който те самите осъществяват в своята работа, като по този начин доказват, че това, което е валидно за устния превод, важи и за писмения превод. Преводачи на художествена литература също прилагат интерпретативната теория и констатира, че тя се оказва от голяма полза, особено при възпроизвеждането на текстове с комплицирана форма, от която трябва да се изведе смисълът така, че да се създаде аналогов резултат на въздействието в преводния текст [15].

Разбиране (интерпретиране)

В началото на преводния процес преводачът се намира в ролята на читател (слушател) на преведения текст. Той е поставен в същата ситуация, както и читателят на оригиналния текст, който за първи път се запознава с неговото съдържание. И също като него той е активна страна в комуникативния процес, защото интерпретирането представлява херменевтичен диалог между преводача и оригиналната творба [4].

Разбирането (интерпретирането) на текста е от голяма важност за неговото пресъздаване в превода.

Тази фаза започва с анализиране на изходния текст на езиково ниво, при което се разкрива понятийното съдържание на думите чрез лексико-граматичен анализ. Установяват се също така и абстрактните отношения, които обединяват думите в изречения и създават определен контекст.

Освен познанията за чуждия език, на този етап се активира и т.нар. “когнитивен багаж” на преводача – неговият светоглед, жизнен опит, тематични познания в различни области. Той е съставен от спомени, преживяни силни моменти, емоции, но също така и от теоретични знания, умозаклучения в резултат на четенето на литература, обща култура и специализирани знания. “Когнитивният багаж” представлява съвкупна цялост, която се съхранява в човешкия мозък в невербална форма, и от която всеки черпи, за да разбере даден текст [12]. Така, в процеса на превода, преводачът не използва само лингвистичните си знания, а във всеки миг се активират в неговото съзнание и други знания, възобновяващи единството експлицитно/имплицитно, което именно е смисълът зад думите в текста.

Разбирането е едновременно прилагане на езикови и извънезикови знания за анализиране на текста, при което се прибавя нова информация към предишни, вече придобити знания. Сред елементите, съставляващи “когнитивния багаж” на преводача, от особена важност е познаването на автора, неговото творчество, мотивите за създаването на даден текст, знанията върху съответната тема, историческата епоха, публиката, за която оригиналът е предназначен.

Благодарение именно на съчетаването на лингвистични и нелингвистични елементи се разкриват идеите в текста, които езиците сами по себе си не съдържат. Затова, за да се постигне еквивалентност между изходния и преводния текст, е необходимо да се приложи “интерпретативна операция, която да се концентрира по-скоро върху идеите, изразени в изказването, отколкото върху самото изказване” [13].

Унгарският преводач на романите на У. Еко И. Барна илюстрира практическото значение на интерпретативната теория на превода в твърдението, че “(...) преводачът има една-единствена мисия: тази да разбере (но да разбере докрай, в неговата същина) оригиналния текст и да възпроизведе, да формулира отново на своя език това, което е разбрал.” [3]

Ревербализация

Главната идея, върху която е изградена ИТП, е, че се превеждат не значенията на думите, а смисълът на цялостния текст, в който те се актуализират. Преводачът “облича” в нов език именно онази невербална, “когнитивна маса”, която се натрупва и остава в съзнанието, след като думите избледнеят. Основно положение в ИТП е, че “преводът не е работа върху езика, върху думите, а върху посланието, върху смисъла” [5].

Следователно преводът на текста зависи от идейно-образната представа, от мисловната картина, която се формира у преводача в процеса на интерпретирането на текста. На тази основа се осъществява впоследствие и ревербализацията в превода.

Всяка дума притежава определено семантично поле, но в различните езици семантичните полета на думи или изрази невинаги се припокриват напълно, тъй като всеки език съществува в дадена социо-културна среда и носи отпечатъка на мирогледа и начина на живот на съответния езиков колектив. Един предмет или понятие има множество страни и никой езиков знак не би могъл да обозначи всички негови аспекти. Така езикът назовава едва една част от цялото, което означава [9].

Макар лексемите да притежават конкретни речникови значения, при въвеждането им в изречение те могат да придобият нови смислови нюанси и да се отдалечат значително от основното си значение. Употребата в определен контекст разкрива потенциалната полисемия на думите, т.е. в различен контекст думата може да получи различно значение. Дори и цяло изречение без конкретна комуникативна цел може остане двусмислено – без да е ясен контекстът на неговата употреба, то все още не притежава смисъл, а само потенциално значение. Единствено текстът, вписващ се в определена комуникативна ситуация, носи смисъл.

Затова ИТП оперира не на нивото на думите, а на равнище цялостен текст, чийто смисъл хвърля светлина върху особеностите на изграждащите го елементи. Интерпретативната теория разглежда превода като възможен, тъй като текстът отразява част от действителността и всяка реална ситуация в изходния текст може да се опише в преводния текст със средствата на другия език. Така резултатът от превода представлява “текст, който трябва да произвежда същия когнитивен и емоционален ефект у своите читатели, както оригиналният текст по отношение на неговите читатели” [11].

Езиците се различават не само по своята лексика и граматика, а също и по начина, по който техните носители ги използват, за да се изразяват. М. Ледерер въвежда термина “синекдоха”, за да обозначи езиковите елементи, които служат единствено да назовават, да обозначават една по-широка когнитивна цялост. Тя констатира, че “всяка реч е синекдоха и един и същ смисъл налага в различните езици различни синекдохи” [13]. Затова етапът на ревербализация изисква намирането на езикова форма, на изразни средства, с които да се възпроизведе смисълът на оригинала, като се вземат предвид специфичните особености при използването на другия език, по начин, по който този смисъл да достигне неусетно и пълноценно до читателя.

ИТП се основава на принципа, че езиковата

страна на текста трябва да се разглежда като формалния аспект на една по-обширна цялост, а след това, на базата на тази по-пълна когнитивна структура, да се намери назоваващият формален аспект, използван в другия език, за да се изрази същата идея [Id].

3. Приноси на интерпретативната теория на превода

Съществени са приносите на интерпретативната теория към съвременната наука за превода и преводаческата практика :

– ИТП поставя в центъра на научните изследвания преводача, като се фокусира върху етапите на неговата работа и съставляващия ги мисловен процес, преминавайки отвъд чисто езиковото равнище на текста.

– ИТП разграничава фаза на девербализация в преводния процес – между етапите на разбиране и ревербализация – която е насочена към смисъла на текста като единно цяло и е от ключово значение за създаването на адекватен превод.

– ИТП има универсален характер, което позволява прилагането ѝ във всички сфери на превода, тъй като “принципът на преводния процес, състоящ се в това да се разбира и изразява когнитивната и емоционална същност на даден текст, е еднакъв за всички видове текстове; единствено варират (у преводачите) необходимите пропорции от знание, даващо възможност да се направи специализиран превод, и способности, които позволяват създаването на художествена творба” [11].

– ИТП се използва активно от преводачи по целия свят [14, 15].

– ИТП се прилага ефективно в обучението на бъдещи преводачи: това е водещата теория, залегнала в подготовката на студентите във френското Висше училище за устни и писмени преводачи (ESIT) към Сорбоната, чиито възпитаници са високо ценени в международен план. ИТП също така се включва в дисциплините за магистърска степен за преводачи и в други чуждестранни университети.

– Множество научни изследвания в областта на превода, в различни страни, се позовават на интерпретативната теория, като особено показателни са проучванията не само при сродни езици, но и в случаи на отдалечени групи езици [8, 14].

Заклучение

Използването на интерпретативната теория на превода значително подпомага преводачите в процеса на възпроизвеждане на смисловото съдържание на превежданите текстове и способства за развитието на преводаческата дейност във всички направления [5], като по този начин допринася за усъвършенстването на преводаческата работа.

Литература

1. **Димова, А.** Увод в теорията на превода. Шумен, 2000, с. 77.
2. Работен документ на службите на Комисията на Европейските общности, Брюксел, 18 септември 2008 г. – <http://ec.europa.eu/education/languages>.
3. **Dragovic-Drouet, M.** Sens et interprétation. – In: *La Théorie Interpétative de la Traduction: Convergences, mises en perspective*. Paris, 2005, p. 152.
4. **Delisle, J.** L'analyse du discours comme méthode de traduction. Ottawa, 1982, p. 70–72.
5. **Herbulot, F.** La Théorie interprétative ou Théorie du sens : point de vue d'une praticienne. *Meta : journal des traducteurs*, Vol. 49, N 2, 2004, p. 307–315.
6. **Hurtado Albir, A.** La Théorie Interpétative de la Traduction, sa place en traductologie. – In: *La Théorie Interpétative de la Traduction: Genèse et développement*. Paris, 2005, p. 172.
7. **Israël, F.** Avant-propos de *La Théorie Interpétative de la Traduction: Genèse et développement*. Paris, 2005, p. 6.
8. **Israël, F.** Une théorie en mouvement. Bilan (provisoire) des acquis de la Théorie Interpétative de la Traduction. – In: *La Théorie Interpétative de la Traduction: Genèse et développement*. Paris, 2005, p. 67–79.
9. **Laplace, C.** La genèse de la Théorie Interpétative de la Traduction. – In: *La Théorie Interpétative de la Traduction: Genèse et développement*. Paris, 2005, p. 21–66.
10. **Lederer, M.** Défense et illustration de la Théorie Interpétative de la Traduction. – In: *La Théorie Interpétative de la Traduction: Genèse et développement*. Paris, 2005, p. 89–140.
11. **Lederer, I.** La théorie interprétative de la traduction: un résumé – In: *Revue des lettres et de traduction*, 1997, N 3, p. 11–20.
12. **Lederer, M.** La traduction aujourd'hui. Paris, 1994, p. 37–39.
13. **Seleskovitch, D., M. Lederer.** *Interpréter pour traduire*. Paris, 1993.
14. **Widlund-Fantini, A.-M.** Comment faut-il traduire? – <http://aiic.net>
15. **Widlund-Fantini, A.-M.** Danica Seleskovitch, survol d'un parcours d'exception. – In: *La Théorie Interpétative de la Traduction: Genèse et développement*. Paris, 2005, p. 9–20.

Адрес за контакти

Гл. ас. Христина Доврамаджиева
 Великотърновски университет “Св. св. Кирил и Методий”
 Филологически факултет, катедра “Романистика”
 e-mail: christina_dovramadjieva@abv.bg